

УДК 373.2.047:331.54(043.3)

ЗМІСТ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Пісоцька Л. М.

Автор аналізує завдання, зміст і напрямки трудового виховання дітей старшого дошкільного віку за Базовим компонентом дошкільної освіти України й альтернативними програмами виховання та навчання. Окреслено роль ознайомлення дітей з професіями щодо реалізації державних стандартів.

Ключові слова: трудове виховання, державний стандарт дошкільної освіти, предметно-практична компетентність дитини.

Автор анализирует цели и содержание трудового воспитания детей старшего дошкольного возраста в государственных стандартах дошкольного образования Украины и в альтернативных программах воспитания и обучения. Обозначена роль ознакомления детей с профессиями в реализации стандартов.

Ключевые слова: трудовое воспитание, государственный стандарт дошкольного образования, предметно-практическая компетентность ребенка.

The author analyzes the goals, content and directions of labor education of senior preschool-age children according to the Base component of preschool education of Ukraine and alternative programs of teaching and upbringing. The role of children's familiarization with professions in the implementation of the state standards is outlined.

Key words: labor education, the State standard of preschool education, objective-practical competence of a child.

Постановка проблеми. Становлення особистості, розвиток її моральних якостей, формування здатності до творчості, готовності до виконання різних видів діяльностей у суспільстві, у тому числі й трудової, – цілі, які є пріоритетними в освітній галузі. Трудове виховання спрямоване на формування у дітей дошкільного віку предметно-практичної компетентності, поваги до праці, працелюбності.

У дошкільному дитинстві розпочинається процес становлення особистості дитини, формується підґрунтя всіх моральних якостей. Тому дошкільна освіта має орієнтуватися на "виховання активних громадян суспільства, розвиток їхньої ініціативи та здібностей, на підготовку дітей до майбутньої інтеграції в доросле життя" [5, с. 12].

Одним із найбільш важливих завдань дошкільного виховання, на думку Г. В. Бельської, є "формування в дітей позитивного ставлення до праці, як запоруки виховання працелюбності та подальшої соціалізації в суспільстві" [3, с. 24]. Відповідно, розв'язання такого комплексного і, водночас, важливого завдання відбуватися у контексті трудового виховання дітей дошкільного віку. Як бачимо, передбачається формування у дітей особливих знань і моральних якостей, які сприятимуть їх подальшому життю в соціумі.

Трудове виховання спрямоване на досягнення дитиною предметно-практичної компетенції, яка, за визначенням О. Долинної, О. Низковської, "передбачає сформованість у 6–7-річного дошкільника, елементарної обізнаності з працею дорослих, інтересу і поваги до професій, ціннісного ставлення до результатів людської праці, бажання долучатися до посиленої предметно-практичної діяльності й творчого ставлення до неї, базових умінь і навичок у різних видах праці" [7, с. 22]. Як бачимо, досвід, якого має набути дошкільник, формується завдяки ознайомленню дитини із працею дорослих і становленням компонентів трудової діяльності.

Набутий дитиною дошкільного віку досвід має стати важливим її особистісним надбанням, що буде нею використовуватися у власній поведінці, діяльності у конкретних життєвих ситуаціях. Саме тому поставлені завдання щодо трудового виховання мають розв'язуватися в контексті компетентнісного підходу, який "спрямований на формування у дитини компетентності як досвідченості (а не поінформованості, обізнаності) у конкретній сфері" [2, с. 4]. На нашу думку, зазначений підхід передбачає не лише особливу організацію процесу набуття дошкільної освіти, але й оновлення її змісту.

Засвоєння змісту дошкільної освіти вихованцями, як зазначає А. Богуш, має забезпечити "... повноцінний психофізичний та особистісний розвиток, соціальну адаптацію та психологічну готовність до шкільного навчання" [4, с. 21]. Як бачимо, зміст дошкільної освіти спрямований на розв'язання широкого спектру завдань. На нашу думку, на особливу увагу заслуговують завдання трудового виховання дітей дошкільного віку, розв'язання яких слугує набуттю дитиною особистісного досвіду, формуванню її моральних якостей, які необхідні для життя у суспільстві. Тому доцільно уточнити завдання та змісту трудового виховання за оновленим Базовим компонентом дошкільної освіти і за сучасними програмами виховання та навчання дітей дошкільного віку.

На нашу думку, проблема трудового виховання особливо актуальною є у старшому дошкільному віці, адже в цей період актуалізуються процеси особистісного розвитку дитини. Тому **метою статті** є аналіз завдань та змісту трудового виховання дітей старшого дошкільного віку за оновленими Базовим компонентом дошкільної освіти та програмами виховання та навчання.

Методика та організація дослідження. Нами використано теоретичний аналіз літератури та моделювання процесу трудового виховання дітей старшого дошкільного віку, що передбачало встановлення зв'язків між орієнтирами державних стандартів і їх реалізацією в програмах виховання і навчання.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Базовий компонент дошкільної освіти України "визначає показники життєвих компетенцій дитини 6–7 років перед її вступом до школи" [1, с. 4], а принципами є: визнання самоцінності дошкільного дитинства; збереження дитячої субкультури; повага до дитини; створення умов для формування базових якостей, особистісної зрілості; компетентісний підхід до розвитку особистості; пріоритет соціально-морального розвитку особистості; формування основ світогляду.

Інваріантна частина змісту дошкільної освіти систематизована за освітніми лініями: "Особистість дитини", "Дитина в соціумі", "Дитина у світі культури", "Дитина у природньому довкіллі", "Дитина в сенсорно-ізнавальному просторі", "Гра дитини", "Мовлення дитини". Всі ці напрямки спрямовані на забезпечення цілісності та неперервності між ланками початкової та дошкільної освіти. Варіативна частина представлена такими освітніми лініями, як "Комп'ютерна грамота", "Іноземна мова", "Хореографія", "Шахи", і спрямована на врахування особливостей регіону, навчальних закладів, побажань і запитів батьків, інтересів дітей. Розглянемо інваріантну частину документа, оскільки саме в ній представлені цілі трудового виховання.

Освітня лінія "Особистість дитини" спрямовує вихователів на формування здоров'язбережувальної й особистісно-оцінної компетенцій. Освітня робота щодо трудового виховання передбачає формування у дітей довільності, самостійності, відповідальності, навичок самообслуговування, поводження із предметами, знаряддями праці. Всі зазначені цілі мають співвідноситися із вихованням працьовитості, поваги до праці, бажання допомоги.

Освітня лінія "Дитина в соціумі" орієнтує на виховання соціально визнаної поведінки, орієнтування у світі людських взаємин, готовності співпереживання і співчуття іншим людям, узгодження своїх інтересів, бажань, дій з іншими членами суспільства, що має виявлятися у родинно-обутовій та соціально-комунікативній компетенціях. У контексті трудового виховання у дітей доцільно формувати повагу до праці (господарсько-обутової або професійної) та її результатів, виховувати шанобливе ставлення до дорослих та бажання їм допомоги, закріплювати навички підтримання порядку у помешканні.

Освітня лінія "Дитина у природньому довкіллі" передбачає формування виваженого ставлення до рослин і тварин, готовності включатися у практичну діяльність у природі, правил природокористування. Результати освітньої роботи виявляються у природничо-кологічній компетенції. Праця в природі як засіб трудового виховання, сприятиме формуванню знань про взаємозв'язок природного довкілля із життєдіяльністю людини, розвитку практичних вмінь у дітей оброблення землі для вирощування культур, здійснення заходів для збереження і відтворення рослин і тварин. Ознайомлення з працею дорослих допоможе з'ясувати, люди яких професій будують житло, обробляють ґрунт, добувають корисні копалини, доглядають за тваринами тощо.

Освітня лінія "Дитина у світі культури" орієнтує на формування у дітей почуття краси, емоційно-ціннісного ставлення до продуктів творчої діяльності, позитивної мотивації досягнень і елементарних трудових, технологічних та художньо-продуктивних навичок. Результати освітньої роботи виявляються у предметно-практичній та художньо-продуктивній компетенціях. У контексті трудового виховання передбачається: ознайомлення із професіями дорослих та із предметним світом, спорудами, транспортом, що сприяє становленню інтересу та повага до праці; формування у трудовій діяльності навичок користування предметами, знаряддями праці, навичок взаємодії у спільній праці; становлення технічних навичок роботи з різними матеріалами у малюванні, ліпленні, аплікації, конструюванні. У дітей розвиваються такі якості як креативність, творчість, самостійність, відповідальність і працелюбність, економність, бережливість, ощадливість. Як бачимо, у цій освітній лінії трудове виховання є також значущим засобом становлення особистості дошкільника.

Освітня лінія "Гра дитини" орієнтує на розвиток інтересу до пізнання довкілля, спонукає до становлення дружніх партнерських стосунків між дітьми, а також на формування самостійності, творчості, організованості, що має місце в ігровій компетенції. Вона передбачає вміння самостійно організовувати різні види ігор: рухливі, народні, ігри з правилами, конструкторсько-будівельні, сюжетно-рольові, дидактичні та ін. Так, у грі дитина може реалізувати власні пізнавальні, соціальні, моральні, естетичні потреби; відображає діяльність, взаємини дорослих. Іншими словами сюжети для власних дітей беруть із власного досвіду, демонструючи тут знання і уявлення про працю дорослих.

Освітня лінія "Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі" орієнтує на пізнавальний розвиток дитини дошкільника, на формування еталонів, які відображають ознаки, властивості та відношення предметів та об'єктів навколишньої діяльності. Критерій цих уявлень – використання отриманих знань в різних видах практичної діяльності, в тому числі в трудовій та ігровій, що сприятиме формуванню у дітей цілісної картини світу, компетентної поведінки. Результати освітньої роботи мають проявлятися в сенсорно-пізнавальній та математичній компетенціях.

Освітня лінія "Мовлення дитини" орієнтує на засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовою у різних життєвих ситуаціях. Так, дитина повинна мати відповідний словниковий запас, що дозволяє легко спілкуватися з дорослими і дітьми на різні теми (лексична компетенція). Такі орієнтири передбачають набуття дошкільником соціального досвіду в ігровій, трудовій і навчальній діяльності.

Отже, дошкільна освіта орієнтована на фізичний, емоційний, пізнавальний і особистісний розвиток дитини, що розкриваються через компетенції дитини. Вони є основою набуття соціального досвіду та формування готовності до взаємодії із довколишнім світом і реалізуються у напрямках виховання.

Програма "Впевнений старт" спрямована на розвиток і виховання дітей старшого дошкільного віку. Зміст документа розкривається у розділах фізичний розвиток, пізнавальний розвиток, мовленнєвий розвиток, художньо-естетичний розвиток, ігрова діяльність, трудова діяльність. Трудове виховання найбільш представлено у розділах "Трудова діяльність" і "Пізнавальний розвиток".

У розділі "Трудова діяльність" на особливу увагу заслуговують освітні завдання, які стосуються питання ознайомлення з працею дорослих. Так, передбачено завдання, які орієнтують на формування стійкого інтересу до праці дорослих, на розширення уявлень дітей про це явище через соціальну значущість, на різні види та знаряддя праці. Передбачено виховання інтересу та поваги дітей до праці, залучаючи дошкільнят до посиленої трудової діяльності.

Поставлені завдання до різних видів дитячої праці: самообслуговування, господарсько-побутової праці, художньої праці, праці в природі (у куточку природи, на городі, у квітнику), праці на ігровому майданчику. Показниками трудових навичок і вмінь є інтерес та знання до різних видів праці дорослих, до знарядь праці, повага до праці дорослих, спільна робота з однолітками, вміння застосовувати трудові вміння та навички у реальних життєвих ситуаціях.

Також у розділі розміщені поради батькам, в яких представлені практичні рекомендації здійснення трудового виховання у родині. Зокрема, пропонується спостереження за працею дорослих, розповіді про її соціальну значущість, підтримання

інтересу до неї тощо. На нашу думку, передбачається, що батьки є активними учасниками трудового виховання власних дітей.

У розділі "Пізнавальний розвиток" програма орієнтує на ознайомлення дітей із працею дорослих, зокрема на збагачення знань і уявлень про сільськогосподарську працю, на поглиблення знань про способи виробництва, на уявлення про користувача і виробника предметів, на виховання поваги до праці людей (світу предметів), на доступні та необхідні для соціального досвіду види праці дорослих, на прищеплення інтересу до різних професій (світ людей). Серед порад батькам заслуговують на увагу такі як схвалення і підтримання пізнавальних інтересів, збагачення обізнаності дитини про навколишній світ, про предметне та соціальне довкілля, світ гри. Показниками пізнавального розвитку дитини у контексті трудового виховання є такі: уявлення про професії, що пов'язані із космосом (космонавти, астрономи, астронавти); знання про способи виробництва предметів побуту; знання про найбільш доступні і необхідні для соціального розвитку види праці; інтерес до різних професій.

Можемо відмітити, що у програмі підкреслюється роль трудового виховання і питання ознайомлення із працею дорослих, професіями, вихованням поваги до них, але конкретних орієнтирів немає, окрім професій пов'язаних із космосом. На нашу думку, найкраще виховувати інтерес та повагу до цього явища через знайомлення дітей старшого дошкільного віку із робітничими професіями. Підтвердженням цього є розділ програми "Ігрова діяльність". Серед орієнтовного переліку ігор представлено такі, як "Магазин", "Будинок моди", "Салон краси", "Автомайстерня", "Пілоти", "Машиністи потяга", "Пошта", "Школа", "Будівельники", "Пожежники", "Лікарня", "Аптека", "Бібліотека" та ін. (сюжетно-рольові ігри), "Будуємо міст", "Новобудови", "Залізниця", "Вокзал", "Зоопарк", "Ферма", "Ігровий майданчик", "Автомийка", "Фабрика меблів", "Місто мрій" та ін. (конструкторсько-будівельні ігри), "Впізнай за описом", "Кому що потрібно для роботи", "Виправ помилку", "Дні тижня", "Добери пару" та ін. (дидактичні ігри). Як бачимо, більшість ігор можна використовувати для закріплення знань про професії дорослих.

У програмі "Дитина" розкривається зміст виховання і навчання дітей шостого (сьомого) року життя у розділі "Наші старші діти". Зазначається, що у виховному процесі педагог має створити умови для повноцінної соціалізації малят, серед яких пізнавальні і морально-етичні цінності людства. Відповідно, спостерігаємо підвищену увагу до трудового виховання. Так, у підрозділі "Дитина у довіллі" передбачається продовжувати ознайомлювати малят з предметами, знаряддями праці, суспільним (зокрема транспортом) і соціальним довкіллям. Також розширюються знання дітей про професії дорослих у ДНЗ: завідувач, вихователь-методист, завгосп, комірник, шеф-кухар та ін.

Поглиблюються знання дітей про вже знайомі їм професії, збагачуються уявлення про трудову діяльність людей, яку вони не можуть спостерігати безпосередньо (транспорт на виробництві, у сфері обслуговування, в освіті). Продовжують ознайомлювати дітей з професіями медичних працівників вже відомих, а також поглиблюють знання про роботу лікарів "швидкої допомоги". Диференціюються уявлення про поліклініку, лікарню; розширюються знання про виробництво предметів побуту на фабриках, заводах, професії людей виробничої сфери, про старовинні ремесла й способи виготовлення речей.

У дітей старшого дошкільного віку виховують повагу до людей творчої праці – майстрів народно-прикладного мистецтва. Розучують із ними прислів'я, приказки про працю, умілі людські руки. Вихователі ДНЗ поглиблюють знання дітей про техніку й транспорт, інформаційно-телекомунікаційну техніку, а також виховують повагу до праці людей різних професій. У родинному колі батьки мають сприяти поглибленню та уточненню відповідних знань.

Отже, у змісті програми передбачено, що знання дітей про працю дорослих пов'язані із вихованням поваги до праці та людей різних професій. Суттєвим є необхідність набуття знань дошкільників про професії сучасного виробництва. На нашу думку, це робітничі професії, адже вони найбільш зрозумілі дітям. Водночас залишається проблема критеріїв відбору професій для дітей.

У ігровій діяльності ("Граючись, зростаємо") передбачено формування інтересу до працівників школи та їх професійної діяльності (директор, вчитель групи продовженого дня, завуч, бібліотекар, кухар тощо) і соціальне значення їх роботи. Крім

того, вихователі мають забезпечувати умови для розгортання сюжетно-рольових ігор, в яких діти відображають знання про роботу людей різних професій. У дітей шостого року життя з'являються ігри з елементами праці та художньо-творчої діяльності. Вони мають включати правила співробітництва (розподіл інструменту, матеріалу, узгодження ігрових та трудових дій): "Зоопарк", "Керамічний завод", "Квіткари" тощо. Дидактичні ігри розширюють знання про предмети, рослини, тварини, природні та суспільні явища, характер стосунків між людьми. Серед ігор, які пропонуються у програмі, є ігри із професійним змістом: "Магазин", "Квіти", "Де працюють наші мами", "Кому, що потрібно для роботи", "Хто як працює", "Школа" та ін.

На 7-му році життя програма акцентує увагу на збагаченні тематики сюжетно-рольових ігор, на мотивуванні дітей відтворювати виробничу діяльність дорослих, події громадського життя, на підтриманні ігор, які ґрунтуються на життєвому досвіді дітей та знаннях, які були отримані опосередкованим шляхом. В іграх присутні елементами праці та художньо-творчої діяльності: "Театральна майстерня", "Фермерське господарство", "Майстерня з лагодження транспорту" та ін. Дидактичні ігри більш насичені шкільною тематикою, але залишаються й ігри, пов'язані з професіями: "У лікарні", "Магазин", "Як працює майстерня з пошиття одягу", "Збирання врожаю".

Підрозділ "Привчаємось працювати" орієнтує на: задоволення потреб у праці, організації гри-праці; формування більш складних трудових вмінь; оволодіння знаряддями праці (голка, молоток, шило, викрутка та ін.); досягнення кінцевих результатів; виховання позитивного ставлення до праці; пробудження почуття гордості за успіхи (власні й товаришів) у праці. Дітей привчають користуватися робочим одягом (фартушки, наруківники, берети, косинки), вчать розрізняти зображення емблем професій; навчають малювати і розповідати за темою "Професії мами і тата".

Напрямок "Спільно дбаємо про порядок" передбачає виховання охайності, бажання художньо оформлювати приміщення групи букетиками квітів, вчити допомагати вихователю у підготовці до занять, у прибиранні приміщення групи після режимних процесів. Педагоги мають формувати вміння користуватися ганчіркою (протирати пил), доглядати за рослинами, спільно з помічниками вихователя протирати підлогу, розвішувати рушники, а також чергувати по їдальні, сервірувати столи, прибирати посуд. Праця на майданчику передбачає закріплення навичок роботи дитячою лопаткою, граблями, догляду за деревами, квітами, розчищення доріжок від снігу, а також заохочувати до художнього оформлення клумб. Трудова діяльність у природі вимагає вмінь роботи на городі дитсадка: висаджування, висівання насіння, розсади, скопування, розрівнювання, розпушування ґрунту; доглядання за рослинами на городі. Виготовлення годівниць, поїлок, дбати про їх чистоту.

Художня праця старших дошкільнят об'єднує роботу із папером, картоном, природніми матеріалами і пов'язана з умінням виготовляти коробки, вироби. Розширюється зміст конструкторської діяльності: виготовлення макетів технічних об'єктів, заміняти одні деталі іншими; вчити об'єднувати споруди, єдиним задумом, створювати колективні моделі або будівлі за опорними схемами; стимулювання ініціативи, фантазії, винахідливості: автомобілі, міст, будинок, вулиця, літак, аеродром, театр тощо.

Отже, програма "Дитина" орієнтує на встановлення зв'язків між трудовою діяльністю малят і ознайомлення дітей з працею дорослих. Акцентується увага на вихованні поваги до результатів праці, людини-трудівника; передбачено ознайомлення із виробничим спрямуванням праці, що, на нашу думку, можливо за рахунок ознайомлення із робітничими професіями.

Висновки. Дошкільна освіта орієнтована на повноцінний фізичний, психологічний та соціальний аспекти розвитку дитини, основним показником при цьому виступає досвідченість дошкільника; важливими засобами її формування є ознайомлення дітей із працею дорослих та трудова діяльність дошкільників; зміст трудового виховання дітей старшого дошкільного віку передбачає набуття знань, розвиток вмінь і навичок та інших компонентів трудової діяльності у різних видах посиленої праці, достатньо уваги приділяється вихованню поваги до результатів праці, людини-трудівника, ознайомлення дітей з працею дорослих виробничого спрямування, до якої належать робітничі професії. *Перспективами* подальших досліджень стане експериментальна перевірка педагогічних умов ознайомлення старших дошкільників із робітничими професіями.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти // Дошкільне виховання. – 2012. – № 7. – С. 4–19.
2. Бех І. Курс на діяльнісно-компетентнісний підхід / І. Бех, Л. Зайцева // Дошкільне виховання. – 2013. – № 1. – С. 2–5.
3. Беленька Г. Як ставляться діти до наших професій / Г. Беленька // Дошкільне виховання. – 2010. – № 6. – С. 24–26.
4. Богуш А. Вектор наступності державних стандартів дошкільної і початкової освіти / А. Богуш // Дошкільне виховання. – 2007. – № 7. – С. 20–23.
5. Бондаренко О. У світ професій... / О. Бондаренко // Дошкільне виховання. – 2009. – № 12. – С. 12–15.
6. Дитина : програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богінч та ін. – 3-тє вид., доп. і перер. – К. : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 492 с.
7. Долинна О. Праця як засіб формування предметно-практичної компетенції дітей / О. Долинна, О. Низковська // Дошкільне виховання. – 2012. – № 9. – С. 22–27.
8. Програма розвитку дітей дошкільного віку "Впевнений старт". – Тернопіль : Мандрівець, 2012. – 104 с.